

Wolontariat w bibliotekach publicznych

Jak to robimy w Warszawie?

Spis treści

Wstęp	3
Realizatorzy programu	4
Struktura „Programu rozwoju wolontariatu w bibliotekach publicznych m.st. Warszawy”	5
Wolontariat w warszawskich bibliotekach publicznych	10
Kolekcja inspiracji – przykłady działań realizowanych przez wolontariuszy wzbogacających ofertę bibliotek	21

Wstęp

Niniejsza publikacja jest zapisem czterech lat doświadczeń zebranych w trakcie realizacji „Programu rozwoju wolontariatu w bibliotekach publicznych m.st. Warszawy”, będącego częścią projektu „Ochotnicy warszawscy” Urzędu m.st. Warszawy. Zaprośmy blisko 60 placówek do podjęcia współpracy z wolontariuszami oraz wzbogacenia w ten sposób swojej oferty. W rekordowym 2019 roku bibliotekarze zaangażowali 640 wolontariuszy, którzy przeznaczili 17 288 godzin swojego czasu na działania w bibliotekach.

Chcemy zarówno podzielić się efektami projektu – czyli zbiorem różnorodnych praktyk i aktywności wolontariackich w bibliotekach, jak i pokazać nasze podejście we wspieraniu bibliotekarek i bibliotekarzy we wprowadzaniu wolontariatu jako innowacji w zarządzaniu instytucją.

Nasze doświadczenie może być inspiracją dla bibliotek z każdego miejsca w Polsce, gdyż warszawskie biblioteki, choć umiejscowione w dwumilionowej stolicy Polski, swoją zdecentralizowaną strukturą i niewielkimi rozmiarami przypominają wiele innych polskich bibliotek. Warszawa ma sieć 220 placówek rozmieszczonych w 18 dzielnicach. Mają one charakter bliskich, sąsiedzkich miejsc. Większość z nich to niewielkie przestrzenie, a zespoły bibliotekarzy liczą zazwyczaj po kilkoro osób, choć zdarzają się także znacznie większe budynki biblioteczne zatrudniające nawet kilkudziesięciu pracowników.

W „Programie rozwoju wolontariatu w bibliotekach publicznych m.st. Warszawy” bardzo duży nacisk kładliśmy na to, żeby wolontariat dobrze wpisywał się w misję danej biblioteki oraz był dopasowany do jej specyfiki. Dzięki temu wolontariusze mieli poczucie, że są mile widziani, a ich wysiłki mają sens. Warszawskie biblioteki, choć realizują te same zadania, bardzo się od siebie różnią, np. liczbą pracowników, możliwościami lokalowymi czy realizowanym programem. Dlatego też każda biblioteka pracowała nad swoim własnym, szczególnym programem wolontariatu.

Program rozwoju wolontariatu w bibliotekach publicznych m.st. Warszawy prowadzony jest od 2017 roku w ścisłej współpracy Zespołu Rozwoju Wolontariatu z zespołem Fundacji Civis Polonus w ramach projektu „Ochotnicy warszawscy”.

Zapraszamy do lektury!

Zespół Rozwoju Wolontariatu, Centrum Komunikacji Społecznej Urzędu m.st. Warszawy oraz Fundacja Civis Polonus.

Realizatorzy programu

„Program rozwoju wolontariatu w bibliotekach publicznych m.st. Warszawy” prowadzony jest w ścisłej współpracy Zespołu Rozwoju Wolontariatu Centrum Komunikacji Społecznej Urzędu m.st. Warszawy z zespołem Fundacji Civis Polonus w ramach miejskiego projektu „Ochotnicy warszawscy”.

„Ochotnicy warszawscy” to projekt Urzędu m.st. Warszawy realizowany we współpracy z organizacjami pozarządowymi, instytucjami publicznymi oraz podmiotami prywatnymi. Projekt ma na celu rozwój wolontariatu w Warszawie poprzez działania promocyjne i edukacyjne. W ramach projektu realizowane są liczne szkolenia, spotkania, debaty dla organizatorów wolontariatu, wolontariuszy i osób zainteresowanych wolontariatem. Urząd m.st. Warszawy prowadzi też Miejski Portal Wolontariatu: www.ochotnicy.waw.pl

Fundacja Civis Polonus od 2004 roku pracuje w zakresie rozwijania postaw obywatelskich, umożliwiających jednostkom aktywne uczestniczenie w życiu publicznym. Cel ten osiągamy, rozwijając edukację obywatelską w szkołach (szkolimy nauczycieli, rozwijamy samorządność wśród uczniów) i na poziomie gmin (zakładamy, wspieramy i szkolimy młodzieżowe rady gmin). Od wielu lat specjalizujemy się w rozwijaniu bibliotek jako miejsc spotkań i dyskusji, we wzmacnianiu kompetencji bibliotekarzy w zakresie pracy z młodzieżą oraz w rozwoju młodzieżowego wolontariatu w bibliotekach. Zrealizowaliśmy w tym obszarze wiele projektów – m.in. „Biblioteka jako przestrzeń dyskusji o sprawach lokalnych” w 22 gminach w ramach Programu Rozwoju Bibliotek FRŚI, „Biblioteka – miejsce dla młodych ludzi” dla 70 bibliotek w ramach Programu Rozwoju Bibliotek FRŚI.

Struktura „Programu rozwoju wolontariatu w bibliotekach publicznych m.st. Warszawy”

Celem Programu od 2017 roku było stworzenie w bibliotekach publicznych przestrzeni i oferty działań dla wolontariuszy i wolontariuszek. W efekcie działań podejmowanych w ramach Programu blisko 60 placówek zaprosiło ponad 640 wolontariuszy i wolontariuszek do współpracy i podejmowania różnorodnych działań na korzyść społeczności lokalnej.

Wprowadzanie wolontariatu jako innowacji związanej z codziennym działaniem instytucji nie jest łatwym zadaniem, dlatego istotą „Programu rozwoju wolontariatu w bibliotekach publicznych m.st. Warszawy” były szkolenia i różnorodne wsparcie bibliotekarzy i bibliotekarek, którzy debiutowali w roli koordynatorów wolontariatu. W Programie i jego aktywnościach uczestniczyło w latach 2017–2020 ponad 60 bibliotekarek i bibliotekarzy będących koordynatorami wolontariatu i ponad 240 pracowników placówek zgłoszonych do projektu.

W poszczególnych edycjach Programu zapraszaliśmy po jednym bibliotekarzu z danej filii bibliotecznej, który przygotowywał się do roli koordynatora wolontariatu w swojej placówce. Zależało nam na stworzeniu wspólnoty osób, które podejmują się tego ważnego zadania – rozwoju wolontariatu w bibliotekach. Taka wspólnota ułatwiała mierzenie się z napotykanymi barierami i radzenie sobie z wątpliwościami. Wspólnota uczenia wymagała wspólnych zasad, wspólnego poczucia celu, dobrej integracji oraz opiekunów, którzy towarzyszyli jej w procesie wdrażania zmian.

„Program rozwoju wolontariatu w bibliotekach m.st. Warszawy” obejmował:

1

Roczny cykl szkoleń dla koordynatorów wolontariatu.

2

Wizyty studyjne w instytucjach kultury z rozwiniętym wolontariatem.

3

Warsztaty dla zespołów bibliotek, w ramach których inicjowaliśmy wolontariat w poszczególnych placówkach.

4

Granty dla bibliotek na rozwój wolontariatu.

5

Mentoring doświadczonych bibliotekarek.

1 Roczny cykl szkoleń dla koordynatorów wolontariatu.

W poszczególnych latach od marca do listopada wspieraliśmy bibliotekarki i bibliotekarzy we wdrażaniu wolontariatu w ich placówkach. Pomędzy szkoleniami bibliotekarze stosowali w praktyce przekazaną wiedzę oraz realizowali działania związane z organizacją wolontariatu. Doświadczenie zdobyte pomiędzy spotkaniami było na bieżąco omawiane w trakcie szkoleń, co umożliwiało nam szybkie reagowanie na trudności i wyzwania, które pojawiały się w poszczególnych bibliotekach.

Wdrażanie wolontariatu podzieliliśmy na etapy. Każdy etap rozpoczynał się szkoleniem. Następnie uczestnicy Programu wprowadzali w życie zdobytą wiedzę. Poniżej opisujemy treści i zadania, które pojawiały się na kolejnych etapach wdrażania wolontariatu w bibliotekach.

Etap I – określenie funkcji i typu wolontariatu dla poszczególnych placówek, na który składały się:

- Określenie potrzeb i możliwości swojej biblioteki w kontekście rozwoju wolontariatu.
- Sprecyzowanie zadań i obszarów pracy wolontariuszy.

Etap II: uruchamianie wolontariatu w poszczególnych bibliotekach, na który składały się treści:

- Promocja wolontariatu.
- Rekrutacja wolontariuszy.
- Przygotowanie wolontariuszy do działania. Opracowanie listy kontrolnej

- Omówienie aspektów formalno-prawnych, niezbędnych do uruchomienia wolontariatu (porozumienie wolontariackie, ubezpieczenie itd.).
- Spisanie indywidualnej dla każdej biblioteki oferty wolontariatu.

sprawdzającej, co należy zrobić, by z jednej strony wolontariusz był gotowy do działania, z drugiej biblioteka była gotowa do jego przyjęcia.

Etap III: praca z wolontariuszami w poszczególnych bibliotekach, na który składały się treści:

- Budowanie marki wolontariatu w swojej placówce.
- Stała współpraca z wolontariuszami – jak „utrzymać” wolontariuszy w swojej placówce.
- System komunikacji i motywacji z wolontariuszami.
- Wolontariat senioralny – standardy współpracy z seniorami.
- Standardy wolontariatu młodzieżowego – współpraca ze szkolnymi kołami wolontariatu (standardy współpracy z osobami niepełnoletnimi, aspekty prawne, przykłady działań).

Etap IV: Podsumowanie i planowanie dalszej pracy na rzecz rozwoju wolontariatu, na który składały się:

- Podsumowanie drogi, którą przeszli uczestnicy projektu.
- Podsumowanie zmiany, która dokonała się w sposobie funkcjonowania instytucji.

② Wizyty studyjne w instytucjach kultury z rozwiniętym wolontariatem.

Bardzo nam zależało, żeby uczestnicy i uczestniczki mogli na konkretnych przykładach poznawać dobrze działające programy wolontariatu w uznanych instytucjach kultury. W ten sposób mogliśmy pokazać, że profesjonalnie zarządzane instytucje

kultury również organizują wolontariat oraz w jaki sposób to robią. Wizyty studyjne były także okazją do rozmowy z doświadczonymi koordynatorami na temat różnorodnych aspektów organizowania wolontariatu, takich jak promocja, rekrutacja wolontariuszy, współpraca z nimi, motywowanie wolontariuszy czy zarządzanie bazami danych. Odwiedziliśmy m.in. Zamek Królewski, Muzeum Narodowe i Muzeum Sztuki Nowoczesnej.

③ Warsztaty dla zespołów bibliotek, w ramach których inicjowaliśmy wolontariat w poszczególnych placówkach.

Ważne było dla nas, żeby przyszli wolontariusze czuli się oczekiwani i dobrze przyjęci przez wszystkich pracowników bibliotek. W tym celu odbyliśmy we wszystkich bibliotekach uczestniczących w Programie spotkania z zespołami pracowników i rozmawialiśmy o sensie wolontariatu oraz jaki wolontariat byłby najbardziej adekwatny w ich placówce.

W każdej bibliotece odbyły się więc warsztaty dla całych zespołów bibliotecznych, których celem było:

- Przygotowanie zespołu pracowników do przyjęcia wolontariuszy.
- Określenie potrzeb i możliwości biblioteki w kontekście rozwoju wolontariatu.
- Zaprezentowanie pracownikom placówki podstawowych zasad organizacji wolontariatu, określenie i wzmocnienie roli koordynatora.

Na spotkaniach mówiliśmy, dlaczego wolontariat jest ważnym elementem profesjonalnie działającej biblioteki, w jaki sposób rozwój wolontariatu przyczynia się do poszerzania liczby użytkowników biblioteki oraz jak może wzbogacać jej ofertę. Pracownicy biblioteki dowiadawali się, że wolontariat nie jest rozwijany tylko w bibliotekach warszawskich, ale staje się normalnym elementem funkcjonowania różnorodnych instytucji kultury.

Spotkania były także okazją do tego, żeby pracownicy podzielili się wizją wolontariatu dla danej placówki, np. jak wolontariat może ożywić ich bibliotekę oraz jakie zadania warto zaproponować wolontariuszom. Dyskutowaliśmy o tym, jakie potencjalne trudności

mogą się pojawić podczas wdrażania wolontariatu w instytucji i jak można na te trudności zareagować.

Na podstawie wniosków z pracy warsztatowej bibliotekarki i bibliotekarze przygotowywali zaproszenia do bycia wolontariuszem w bibliotekach. Była to bardzo zróżnicowana oferta! Najważniejszym efektem warsztatów było budowanie zrozumienia i zgody dla idei włączenia wolontariatu do codziennej pracy bibliotek.

④ Granty dla bibliotek na rozwój wolontariatu.

Biblioteki otrzymały wsparcie finansowe w wysokości od 1000 do 3000 złotych (w zależności od edycji), które mogły wykorzystać na dowolne działania ułatwiające rozwijanie wolontariatu w ich placówkach.

W trakcie szkoleń uczestnicy generowali pomysły na wykorzystanie grantu:

- określali cel – w jaki sposób grant będzie wspierał rozwój wolontariatu w bibliotece;
- dobierali działania, które miały pomóc ten cel osiągnąć; przygotowywali harmonogram i kosztorys działań.

Dzięki dofinansowaniu bibliotekarze i bibliotekarki wspomogli promocję wolontariatu przez m.in. zakup książek. Wyposażali biblioteki w meble, dzięki którym w ich placówkach powstawała przestrzeń do działań wolontariuszy. Zakupili materiały niezbędne do prowadzenia przez wolontariuszy zajęć.

⑤ Mentoring doświadczonych bibliotekarek.

W 2020 roku zaprosiliśmy bibliotekarki i bibliotekarzy z dużym doświadczeniem rozwijania wolontariatu (zdobytym w „Programie rozwoju wolontariatu” od 2017 roku) do wejścia w rolę mentorów. Zależało nam na zaoferowaniu dodatkowego wsparcia bibliotekarkom i bibliotekarzom mniej rozeznanych w temacie, a wciąż szukającym sposobów na ulepszenie oferty wolontariatu i na nawiązanie pełniejszych relacji z wolontariuszami.

Mentoring to sposób wspierania osób w ich zawodowym rozwoju w oparciu o potencjał uczestnika z wykorzystaniem wiedzy i doświadczenia mentora. Mentoring realizowany jest w relacji jeden (mentor) na jeden (uczestnik). Dzięki temu możliwe jest szukanie rozwiązań dla bardzo specyficznej sytuacji uczestnika mentoringu.

W ramach Programu, mentorki, aby odpowiedzieć na wyzwania specyficzne dla swoich podopiecznych bibliotekarek i bibliotekarzy, wspierały ich m.in. poprzez diagnozę potrzeb, rozmowy na temat możliwości samej biblioteki i zespołu czy tworzenie planów rozwojowych bibliotek.

Wyłonienie menterek spośród uczestników „Programu rozwoju wolontariatu w bibliotekach publicznych m.st. Warszawy” w trakcie trzeciej jego edycji jest dowodem na to, że w trakcie trwania Programu uczestnicy zdobyli duże kompetencje i doświadczenie oraz że są gotowi do dzielenia się swoimi umiejętnościami i do wspierania innych bibliotekarzy i bibliotekarek.

Wolontariat w warszawskich bibliotekach publicznych

Poniżej przedstawiamy opis najważniejszych elementów naszego podejścia do skutecznego rozwijania wolontariatu w bibliotekach publicznych w Warszawie. Dzięki niemu wolontariat ma sens zarówno dla bibliotek, jak i wolontariuszy. Wspiera realizację misji bibliotek oraz angażuje mieszkańców do działania na korzyść społeczności lokalnych, co daje im wiele satysfakcji. W naszym podejściu ważne jest także, by wolontariat nie był w bibliotekach chwilową modą, ale żeby stał się elementem codziennej praktyki.

Wolontariat jest elementem profesjonalnej biblioteki.

Myślą przewodnią „Programu rozwoju wolontariatu w bibliotekach publicznych m.st. Warszawy” było włączenie wolontariatu w realizację misji bibliotek i lepszego osadzenia ich w społeczności lokalnej.

W naszej pracy z bibliotekarkami i bibliotekarzami wyraźnie podkreślamy, że uruchamianie wolontariatu w bibliotekach wpisuje się w nowoczesną wizję zarządzania instytucjami kultury. Jednym z wymiarów profesjonalizmu jest bowiem otwieranie się na społeczność lokalną i włączanie do współpracy mieszkańców i mieszkanki w różnym wieku, ze zróżnicowanym doświadczeniem i różnorodnymi umiejętnościami. Dzięki zaproszeniu ich do udziału w tworzeniu i realizacji programu instytucje stają się bliższe mieszkańcom oraz lepiej rozumieją ich potrzeby.

Świadome tego faktu są instytucje kultury takie jak m.in. Zamek Królewski w Warszawie, Muzeum POLIN, Muzeum Sztuki Nowoczesnej czy Muzeum Narodowe, które systematycznie budują programy wolontariatu, dostrzegając liczne korzyści z zaangażowania ochotników. Rozumieją, że wkład wolontariuszek i wolontariuszy niezwykle wzbogaca program i sposób działania instytucji oraz tworzy wokół niej społeczność. Także Międzynarodowa Federacja Stowarzyszeń i Instytucji Bibliotekarskich (IFLA) wśród ośmiu wymiarów profesjonalnej biblioteki wymienia aktywność wolontariacką (inne wymiary to m.in.: sieć placówek, pełnoetatowa kadra, wypożyczenia fizyczne i elektroniczne, zasoby książkowe i elektroniczne, zarejestrowani użytkownicy).

Wolontariat świetnie wspiera również realizację w bibliotekach tzw. idei „trzeciego miejsca” – ważnej przestrzeni aktywności jednostek, obok życia rodzinnego i zawodowego (dwa pierwsze miejsca), w której się spotykamy, spędzamy wolny czas, realizujemy nasze pasje, nawiązujemy relacje społeczne. Idea „trzeciego miejsca” od lat wpisuje się w wizję nowoczesnej biblioteki, której oferta znacząco wykracza poza gromadzenie i wypożyczanie książek.

Wolontariat jest dopasowany do specyfiki każdej biblioteki, aby wzmacniać realizację jej misji.

W Programie bardzo nam zależało na tym, żeby wolontariat nie był traktowany jako dodatkowe, oddzielne zadanie biblioteki. Nie chcieliśmy, by biblioteka, uznając za swoje główne zadanie promocję czytelnictwa, traktowała wolontariat jako dodatkowe działanie. Przeciwnie, w całym Programie kładliśmy duży nacisk na zaprojektowanie wolontariatu w taki sposób, aby wpisywał się i wzmacniał misję biblioteki. Tylko wtedy wolontariat może stać się sukcesem!

Projektowaliśmy wolontariat zgodnie z potrzebami i potencjałem każdej biblioteki, szukając wspólnie z jej pracownikami odpowiedzi na kilka pytań:

Jakie są cele wolontariatu w danej bibliotece? Do realizacji jakich funkcji biblioteki będzie pasował wolontariat? Przykładowe funkcje: informacyjna, promocja czytelnictwa, edukacyjna, kulturalna.

Jakie będą odpowiednie formy wolontariatu? Do jakich zadań warto zaprosić wolontariuszy, a jakie zadania chcemy pozostawić w kompetencjach jedynie pracowników biblioteki? Tu bibliotekarze i bibliotekarki tworzyli listę potencjalnych działań, których mogliby podjąć się wolontariusze, żeby wzbogacić ofertę biblioteki.

Jaki jest oczekiwany profil wolontariuszy, czyli jakie kompetencje powinni posiadać wolontariusze? Do jakich grup wiekowych będzie kierowane zaproszenie?

W jakich obszarach biblioteka ma coś do zaoferowania wolontariuszom? Co biblioteka chce i może dać wolontariuszom w zamian za ich zaangażowanie?

Jak intensywny program wolontariacki biblioteka chce rozwijać? Ilu wolontariuszy zaprasza i na jaki okres?

Wolontariat prowadzony jest w oparciu o indywidualny program wolontariatu dla każdej biblioteki.

Do „Programu rozwoju wolontariatu w bibliotekach publicznych m.st. Warszawy” przyjmowaliśmy bibliotekarzy i bibliotekarki, którzy chcieli wzbogacić swoje placówki o energię wolontariuszy. Od początku pracy zakładaliśmy, że konieczne jest opracowanie dla każdej biblioteki jej własnego programu wolontariatu, co pozwala na stałe osadzić wolontariat w instytucji.

Program wolontariatu to spisany, wypracowany wspólnie z całym zespołem, kompleksowy dokument, który składa się z następujących sekcji:¹

¹ Zachęcamy do zapoznania się z poradnikiem „Jak przygotować program wolontariatu. Poradnik dla instytucji publicznych”: dostęp 05.01.2020 r.

Wizja wolontariatu – czyli oczekiwany obraz wolontariatu w placówce. Odpowiada m.in. na pytania:

- Jak będzie wyglądał wolontariat za 2 lata?
- Jaką funkcję będzie pełnił w instytucji?

Potrzeby instytucji – zadania wolontariuszy

- W jaki sposób wolontariat może pomóc w realizacji misji biblioteki?
- Do jakich zadań biblioteka chce zaprosić wolontariuszy?

Profil wolontariusza

- Czego instytucja oczekuje od wolontariuszy, którzy będą chcieli angażować się w działanie biblioteki?
- Jakie postawy, umiejętności są ważne?

Promocja i rekrutacja

- Jak będzie promowana oferta wolontariatu, gdzie i za pomocą jakich kanałów?
- Z jakich etapów będzie się składała rekrutacja wolontariuszy?

Przygotowanie wolontariuszy do działania

- Jaką wiedzę instytucja przekaże wolontariuszom przed rozpoczęciem działania?
- Jak wolontariusze zostaną wdrożeni w działania instytucji?
- Jak wolontariusze poznają zespół pracowników?

System komunikacji i motywacji wolontariuszy

- Jak będzie wyglądał system motywacji i komunikacji wolontariuszy, jak instytucja będzie na co dzień współpracować z wolontariuszami, jak będzie ich motywować do działania?
- Jak będą wyglądać spotkania zespołu, jaką formę przyjmą podziękowania, jak budowana będzie marka wolontariatu, w jaki sposób wolontariusze będą utożsamiać się z instytucją?

Wolontariat w strukturze organizacyjnej instytucji

- Jakie będzie miejsce wolontariatu w strukturze biblioteki? Kto będzie opiekunem wolontariuszy?
- Na czym będzie polegała funkcja koordynatora wolontariatu? Kto będzie ją pełnił? W jakim zakresie czasowym?

- Rola zespołu. Jak zespół będzie współpracował z koordynatorem wolontariatu? Jak zespół będzie współpracował z wolontariuszami? Jak i w jakim stopniu wolontariusze zostaną włączeni w zespół pracowników?

Korzyści z wolontariatu

- Jakie korzyści z wdrożonego programu wolontariatu będzie miała biblioteka? W jaki sposób wolontariat może wspomóc realizację misji biblioteki?
- Jakie korzyści z wdrożonego programu wolontariatu będzie miał zespół pracowników biblioteki?
- Jakie korzyści z zaangażowania w wolontariat będzie miał sam wolontariusz? Co instytucja może zaproponować wolontariuszom w zamian za ich działalność? Jakie świadczenia instytucja zapewni wolontariuszom?

Ryzyka i obawy

- Jakie trudności może napotkać zespół biblioteczny we współpracy z wolontariuszami?
- Co można zrobić, aby im przeciwdziałać?

Bibliotekarze – uczestnicy Programu wskazali na następujące korzyści z wypracowania programu wolontariatu dla swojej biblioteki (cytaty pochodzą z ewaluacji przeprowadzonych działań):

„Napisanie programu pozwoliło osadzić się w rzeczywistości”.

„Pozwoliło na zdefiniowanie pracy wolontariuszy”.

„Pracownicy biblioteki przestali bać się wolontariatu, dzięki zapisaniu go i dopasowaniu do możliwości naszej placówki”.

„Wyznacza cele do dalszej pracy”.

W procesie tworzenia programu wolontariatu brał udział cały zespół pracowników. Sprawnie funkcjonujący wolontariat to działanie rozumiane i wspierane przez grono pracowników, a nie tylko przez koordynatora wolontariatu. Programy wolontariatu były akceptowane przez dyrektorów bibliotek.

Standardy organizacji wolontariatu w bibliotekach.

Biblioteki publiczne cieszą się dużym zaufaniem społecznym i postrzegane są jako ważne instytucje w społeczności lokalnej. Bardzo ważne jest dla nas zatem, żeby wolontariat, podobnie jak inne elementy pracy biblioteki, stanowił wysoką jakość, czyli spełniał standardy właściwej współpracy z ochotnikami.

Dlatego też biblioteki pracowały w oparciu o następujące standardy współpracy z wolontariuszami projektu „Ochotnicy warszawscy”²:

Standard: Przygotowanie organizacji do pracy z wolontariuszami

- ↗ Znamy i respektujemy prawne aspekty pracy z wolontariuszami.
- ↗ Wiemy, czego oczekujemy od wolontariuszy i na czym ma polegać nasza współpraca z wolontariuszami.
- ↗ Mamy opracowaną ofertę dla wolontariuszy oraz wiemy, jak chcemy i jak możemy tę ofertę upowszechnić.
- ↗ Planujemy z wyprzedzeniem współpracę z wolontariuszami, a w niej uwzględniamy konieczność przeznaczenia różnych zasobów organizacji do współpracy z wolontariuszami.

² Więcej o standardach i dobrych praktykach: dostęp 20.11.2020

- ↗ Mamy w organizacji wyznaczoną osobę (np. koordynatora), która czuwa nad całym procesem współpracy naszej organizacji z wolontariuszami.

Standard: Promocja i informowanie o ofercie

- ↗ Rzetelnie informujemy, jakie formy i warunki oferujemy wolontariuszom w ramach współpracy z naszą biblioteką.
- ↗ Dbamy o promocję wolontariatu.

Standard: Nabór wolontariuszy

- ↗ Szanujemy czas, chęci i zaangażowanie wolontariuszy, traktując ich profesjonalnie od pierwszego momentu.

Standard: Wprowadzenie wolontariuszy do organizacji

- ↗ Poświęcamy czas i inne zasoby naszej organizacji na przygotowanie wolontariusza do pracy.
- ↗ Wprowadzanie wolontariuszy do zespołu.

Standard: Wsparcie i motywowanie wolontariuszy

- ↗ Posiadamy przemyślany i akceptowany przez zespół system opieki, motywowania i nagradzania wolontariuszy.
- ↗ Dbamy o proces uczenia się wolontariuszy w naszej organizacji.

Standard: Zakończenie współpracy z wolontariuszami

- ↗ Dbamy o dobre zakończenie i ewaluację współpracy z wolontariuszami.
- ↗ Pamiętamy, że wolontariusze są najlepszymi ambasadorami organizacji.

Wolontariat otwiera biblioteki na potencjał mieszkańców.

„Program rozwoju wolontariatu w bibliotekach publicznych m.st. Warszawy” to otwarcie się na społeczność lokalną i zaproszenie mieszkańców z okolicy do włączenia się do tworzenia oferty biblioteki. Doświadczenia bibliotekarek i bibliotekarzy w znakomitej

większości pokazują, że gdy wychodzą oni z zaproszeniem i ofertą podjęcia działań wolontariackich, nie jest trudno o chętnych. Doświadczenia pokazują także, że w bibliotece dobrze odnajdują się bardzo różnorodne osoby i wzbogacają swoją wiedzę i zaangażowaniem ofertę bibliotek oraz wprowadzają pozytywną energię do zespołów bibliotekarskich.

W bibliotekach działają jako wolontariusze seniorzy i seniorki, prowadzą różnego rodzaju zajęcia, korepetycje dla uczniów, kluby czytelnicze i sąsiedzkie. Seniorzy wolontariusze to osoby gotowe do podejmowania długotrwałego wolontariatu, niezwykle sumienne i wdzięczne za zaproszenie ich do dzielenia się swoimi umiejętnościami.

Eksperti w swoich dziedzinach, takich jak m.in. prawo, psychologia, medycyna czy historia, chętnie przyjmują zaproszenia do dzielenia się swoją wiedzą z użytkownikami biblioteki. To typ wolontariatu, który liczony w godzinach i dniach nie trwa długo, ale w kontekście wzbogacania oferty i programu biblioteki jest bardzo cenny.

Biblioteka okazuje się przyjazną przestrzenią dla wolontariuszy, którzy lubią pracować z dziećmi i którzy prowadzą dla nich warsztaty literackie i plastyczne, czytają książki. W bibliotece wolontariuszami mogą być osoby o różnym wykształceniu, gdyż wiele działań, które podejmują, nie wymaga specjalistycznego wykształcenia. Wolontariusze opiekują się ogrodami, zielenią przy bibliotece, dokonują drobnych napraw, pomagają przygotowywać sale na spotkania, pomagają porządkować księgozbiór.

Wreszcie są tacy bibliotekarze, którzy potrafią stworzyć przyjazną atmosferę dla wolontariatu również osób z niepełnosprawnościami, znajdują im ważne i użyteczne zadania oraz wzmacniają ich poczucie bycia potrzebnym społeczności lokalnej i bycia jej ważną częścią.

Wolontariat młodzieżowy – specjalność warszawskich bibliotek.

Biblioteki uczestniczące w Programie chętnie tworzyły oferty wolontariatu młodzieżowego, widząc w tym szansę na zbudowanie relacji z młodymi ludźmi i zwiększenie dla nich atrakcyjności oferty biblioteki. W Polsce bowiem tylko 10% chłopców i 25% dziewcząt mówi, że w wolnym czasie chętnie czyta książki (CBOS 2018), a przez bibliotekarzy i bibliotekarki młodzież jest postrzegana jako nie dość obecna w bibliotekach.

Jak stwierdza Międzynarodowa Federacja Stowarzyszeń i Instytucji Bibliotekarskich (IFLA), „specjalne usługi adresowane do młodzieży nie są jeszcze dobrze rozpowszechnione we wszystkich krajach” i dlatego formułuje wytyczne: „Młodzież ma prawo do usług bibliotecznych na tym samym poziomie, tej samej jakości, jak te, które są oferowane innym czytelnikom. Jeśli to możliwe, powinny być rozwijane we współpracy z samą młodzieżą”³. Wolontariat młodzieżowy w bibliotece zdecydowanie jest przykładem rozwijania oferty bibliotek w ścisłej współpracy z młodzieżą.

Wielu młodych ludzi zgłasza się na wolontariat w celu otrzymania dodatkowych punktów potrzebnych im do rekrutacji do szkoły średniej. Zastanawialiśmy się, czy fakt, że młodzi ludzie zgłaszają się na wolontariat, bo mają jakiś interes (w tym przypadku punkty), obniża jakość tego wolontariatu? Czy własny interes jest przejawem niskiej lub płytkiej motywacji do działań społecznych? Doszliśmy do wniosku, że zgłaszający się po punkty nastolatek to szansa dla bibliotekarek i bibliotekarzy na wciągnięcie go w świat biblioteki i działań lokalnych. Faktycznie, jak pokazują badania dotyczące zaangażowania społecznego⁴ młodych ludzi, pierwsza motywacja do podjęcia działań wolontariackich nie determinuje jakości pracy społecznej. To, co jest kluczowe dla rozwoju gotowości do podejmowania działań obywatelskich, to raczej dobre doświadczenia pierwszego wolontariatu. Osobiste pozytywne doświadczenie działania na korzyść innych ludzi, satysfakcja z tego płynąca, świadomość, że zaangażowanie miało sens oraz zwyczajna frajda z pracy z innymi na rzecz innych ludzi budują motywację do aktywności społecznej.

Warszawskie biblioteki są świetne w dawaniu młodym ludziom okazji do zdobycia osobistego, pozytywnego doświadczenia wolontariatu. Potrafią zaopiekować się poszukującym nastolatkiem, który zgłasza się na wolontariat i na pytanie „co chciał(a)byś tu robić?” odpowiada „właściwie nie wiem”. Mają ofertę wstępną – zapraszają młodzież do towarzyszenia bibliotekarzom w ich codziennej pracy i poznania biblioteki nieznaną zwykłym czytelnikom. Potrafią także wydobyć z młodych ludzi informację o ich pasjach, zainteresowaniach i zachęcić ich, by zrobili z nich użytek dla innych. Dzięki temu młodzi ludzie czytają na głos bajki dzieciom, prowadzą popołudnia z planszówkami, dzielą się wiedzą w zakresie używania telefonów komórkowych. A w zamian (prócz punktów) młodzi ludzie otrzymują czas, uwagę, rozmowę z przyjaznymi dorosłymi. Oraz przekonanie, że są potrzebni i dużo potrafią.

3 https://www.ifla.org/files/assets/libraries-for-children-and-ya/publications/ifla-guidelines-for-library-services-to-children_aged-0-18-pl.pdf; dostęp 20.11.2020

4 Por np.: Zielińska A. (2004) Koncepcje obywatelstwa i planowana przez nastolatki aktywność w sferze publicznej, w: Dolata R., Kosęła K., Wiłkomirska A., Zielińska A. Młodzi obywatele. Wyniki międzynarodowych badań młodzieży, Warszawa: Uniwersytet Warszawski

Wolontariat w bibliotekach kwitnie dzięki partnerstwom z innymi instytucjami.

Częścią „Programu rozwoju wolontariatu w bibliotekach publicznych m.st. Warszawy” była możliwość otrzymania dofinansowania na projekty partnerskie. Program partnerstw instytucji na rzecz wolontariatu powstał po to, by stworzyć instytucjom przestrzeń do współpracy, realizacji wspólnych projektów i wyjścia poza swoją organizację z promocją idei wolontariatu w Warszawie. Instytucje chcące wspólnie zrealizować projekt promujący wolontariat w Warszawie mogły otrzymać dofinansowanie w wysokości 10 000 zł. Od 2019 roku powstały w Warszawie 23 partnerstwa instytucji rozwijających wolontariat.

Przykładowe działania partnerstw:

Organizacja Mokotowskich Dni Wolontariatu

Przygotowanie krótkich akcji wolontariackich, w ramach których uczestnicy poznali bliżej specyfikę instytucji i proponowany zakres obowiązków wolontariuszy.

Autorzy: Centrum Łowicka, Dom Kultury KADR, Dom Kultury Doróżkarnia, Służewski Dom Kultury, Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Mokotów m.st. Warszawy.

Promocja literatury dziecięcej

Partnerstwo zakłada współpracę pomiędzy biblioteką a szkołą w celu upowszechniania znajomości literatury dziecięcej i młodzieżowej wśród uczniów szkół oraz promocji idei wolontariatu wśród młodych mieszkańców Warszawy i ich rodziców. Program opierał się na zaangażowaniu uczniów – wolontariuszy w projekt nagrywania audiobooków i umieszczania ich na stronie internetowej biblioteki, dzięki czemu były one dostępne dla czytelników biblioteki oraz dzieci i młodzieży z całej Polski.

Autorzy: Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Bemowo m.st. Warszawy, Szkoła Podstawowa nr 301 z Oddziałami Integracyjnymi im. Janusza Korczaka.

Film o wolontariacie

W ramach partnerstwa nakręcono film o wolontariacie na Pradze-Południe, przeprowadzono konkurs wiedzy o wolontariacie,

zorganizowano spotkania informacyjne o wolontariacie dla potencjalnych wolontariuszy oraz szkolenia dla bibliotekarzy z Warszawy o tym, jak koordynować wolontariat w bibliotece na przykładzie Biblioteki z Glasgow.

Autorzy: Biblioteka Publiczna im. J. Rumla w Dzielnicy Praga-Południe, Dom Kultury Orion.

Organizacja Dnia Promocji Wolontariatu „I ty możesz zostać wolontariuszem”

Celem partnerstwa było pokazanie czytelnikom i sympatykom biblioteki, jak wiele inicjatyw odbywa się w bibliotece dzięki zaangażowaniu wolontariuszy, wśród których dużą grupę stanowią podopieczni Placówki Opiekuńczo-Wychowawczej „Dom na Jagiellońskiej”.

Autorzy: Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Praga-Północ m.st. Warszawy, Placówka Opiekuńczo-Wychowawcza „Dom na Jagiellońskiej”.

Stworzenie wspólnej przestrzeni dla wolontariuszy i koordynatorów wolontariatu w dzielnicy Wawer na dachu Kulturoteki

W tym nowym miejscu odbyły się szkolenia dla wolontariuszy i koordynatorów wolontariatu z Wawra. Przestrzeń na dachu umożliwiła spotkania z zachowaniem wszelkich obostrzeń związanych z epidemią.

Autorzy: Wawerskie Centrum kultury, Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Wawer, nieformalna grupa zrzeszająca koordynatorów wolontariatu szkolnego z Wawra – korpus Solidarności.

Warsztaty czytelnicze dla przedszkola

W przedszkolu przeprowadzono warsztaty czytelnicze przy udziale wolontariuszy z ośmiu szkół działających na terenie Żoliborza oraz chętnych seniorów, zrekrutowanych przez koordynatora wolontariatu w Bibliotece. Zaangażowanie wolontariuszy polegało na przygotowaniu materiałów edukacyjnych i prowadzeniu animacji dla dzieci.

Autorzy: Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Żoliborz, Przedszkole nr 131 w Warszawie.

Kolekcja inspiracji – przykłady działań realizowanych przez wolontariuszy wzbogacających ofertę bibliotek

Wolontariusze i wolontariuszki podejmują wiele różnorodnych aktywności w warszawskich bibliotekach publicznych, dzięki którym:

- oferta bibliotek jest bogatsza;
- w bibliotekach pojawiają się nowi ludzie, zachęceni do odwiedzenia biblioteki przez wolontariuszy;
- zespoły pracowników bibliotek otrzymują wsparcie w swojej codziennej pracy;
- wolontariusze – przedstawiciele społeczności lokalnej – zyskują wpływ na biblioteki, ale także biorą część odpowiedzialności za działanie tych instytucji.

Lista aktywności wolontariuszy

Poniżej przedstawiamy listę pozytywnych aktywności, które podejmowali wolontariusze, działając na korzyść bibliotek i społeczności lokalnej.

Prowadzenie zajęć edukacyjnych, m.in.:

- Prowadzenie zajęć w języku angielskim, konwersatorium.
- Przygotowywanie i prowadzenie zajęć dla osób dorosłych, w tym moderowanie dyskusji i przygotowywanie materiałów pomocniczych.
- Prowadzenie lekcji angielskiego dla seniorów.
- Prowadzenie lekcji polskiego dla cudzoziemców.
- Prowadzenie dyskusyjnego klubu filmu brytyjskiego.
- Prezentowanie i omawianie fragmentów filmów, moderowanie dyskusji dotyczącej kinematografii brytyjskiej.

- ↗ Prowadzenie szkoleń z zakresu podstawowej obsługi komputerów, tzw. „pogotowia komputerowego” dla seniorów, w tym udzielanie informacji na temat korzystania z komputera, pomoc przy obsłudze stacji komputerowych, nauka korzystania ze sprzętu komputerowego, pomoc przy zakładaniu kont, korzystaniu z programów do edycji tekstu i obrazu, poczty elektronicznej, komunikatorów, portali społecznościowych, drukowaniu dokumentów oraz udzielanie odpowiedzi na indywidualne pytania z zakresu obsługi komputera.
- ↗ Prowadzenie szkoleń z zakresu obsługi komputerów dla osób w różnym wieku, udzielanie informacji oraz odpowiedzi na indywidualne pytania z zakresu obsługi komputera w zależności od aktualnych potrzeb użytkowników.
- ↗ Prowadzenie warsztatów i animacji dla dzieci.
- ↗ Prowadzenia spotkań z grami planszowymi w ramach projektu „planszówki kontra sieciówki”.
- ↗ Czytanie dzieciom książek.
- ↗ Organizacja gier i zabaw dla młodszych dzieci.
- ↗ Pomoc w odrabianiu lekcji.

Pomoc w organizacji wydarzeń w bibliotekach, m.in.:

- ↗ Przygotowanie materiałów oraz uczestnictwo w cyklicznych zajęciach dla dzieci w wieku 4–7 lat.
- ↗ Pomoc w cyklicznych zajęciach literackich dla dzieci w wieku 4–7 lat.
- ↗ Prace pomocnicze i udział w cyklicznych spotkaniach dla dzieci w wieku 4–7 lat.
- ↗ Organizacja warsztatów i planowanie zajęć dla młodzieży.
- ↗ Pomoc w organizacji spotkań i warsztatów bibliotecznych, przygotowanie prezentacji.
- ↗ Pomoc przy prowadzeniu kółka teatralnego.
- ↗ Przewożenie sprzętu i materiałów niezbędnych do prowadzenia spotkań i wydarzeń.
- ↗ Drobne prace biurowe, np. wycinanie ulotek, wizytówek, drukowanie kolorowanek dla dzieci.
- ↗ Przegrywanie filmów i audiobooków.
- ↗ Przygotowywanie rekwizytów do wystawianych przedstawień teatralnych.

Prace pomocnicze związane z księgozbiorem, m.in.:

- ↗ Zaprojektowanie i umieszczenie napisów informacyjnych na regałach.
- ↗ Pomoc przy ubytkowaniu księgozbioru.
- ↗ Praca z nowościami książkowymi (stemplowanie, opisywanie, naklejanie sygnatur i kodów).

- ↗ Porządkowanie zbiorów bibliotecznych.
- ↗ Układanie książek na półkach według alfabetu.
- ↗ Czyszczenie książek.
- ↗ Okładanie książek.
- ↗ Pomoc w rozluźnianiu księgozbioru (robienie miejsc na nowe książki).

Działania związane z promocją biblioteki, m.in.:

- ↗ Tworzenie ogłoszeń, wizytówek itp.
- ↗ Pomaganie w roznoszeniu ulotek dotyczących wydarzeń w placówce.
- ↗ Przygotowywanie wystawek.
- ↗ Tworzenie quizów i wyszukiwanie ciekawostek na Facebooku biblioteki.
- ↗ Tworzenie wpisów na Facebooku biblioteki.

Działania związane z tworzeniem i upowszechnianiem księgozbioru, m.in.:

- ↗ Pomoc w wyborze książek do zakupu dla młodzieży.
- ↗ Przygotowanie recenzji, cytatów oraz poleceń książek.
- ↗ Przygotowanie i montowanie filmów.

Działania eksperckie, m.in.:

- ↗ Dyżury prawników i udzielanie porad prawnych.
- ↗ Prowadzenie warsztatów rękodzielniczych, plastycznych, literackich.
- ↗ Wykłady na różne tematy.
- ↗ Spotkania literackie.
- ↗ Korepetycje prowadzone przez nauczycieli.

Zdalny wolontariat, m.in.:

- ↗ Pomoc w prowadzeniu zajęć cyklicznych online.
- ↗ Pomoc w imprezach okolicznościowych online.
- ↗ Spotkania autorskie (pomoc w przygotowaniach online).
- ↗ Pomoc w tworzeniu interaktywnych informacji dla czytelników wyświetlanych na stronach Facebooka, jak również wewnątrz bibliotek na telebimach informacyjnych.
- ↗ Nagrywanie audiobooków.
- ↗ Prowadzenie warsztatów online.
- ↗ Prowadzenie zajęć językowych online.

Przykłady działań zrealizowanych w warszawskich bibliotekach

Poniżej znajduje się wybór działań realizowanych przez wolontariuszki i wolontariuszy w warszawskich bibliotekach dzięki wsparciu „Programu rozwoju wolontariatu w bibliotekach publicznych m.st. Warszawy”. Nie są to wszystkie działania, ale można o nich z pewnością powiedzieć, że przyniosły satysfakcję wolontariuszom, bibliotekarzom oraz użytkownikom biblioteki, którzy z nich skorzystali.

Pomysł

Młodzi wolontariusze pomagają na imprezie plenerowej

Miejsce

Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Mokotów; Multimedialna Biblioteka dla Dzieci i Młodzieży nr XXXI

Koordinator/ka

Zuzanna Mrozik

Opis

Młode wolontariuszki, w trakcie imprezy plenerowej zorganizowanej przez bibliotekę, opiekowały się najmłodszymi czytelnikami, zachęcały do zainteresowania się książkami, rozmawiały o ich zainteresowaniach i polecały im książki z biblioteki.

Młodzieżowi wolontariusze byli gotowi podejmować się wielu zadań i sumiennie je wykonywać. Jak mówi koordynatorka wolontariatu:

Mnie zaskoczyła mnie liczba zgłoszeń, frekwencja i zaangażowanie wolontariuszy. Jestem szczególnie dumna z tego, że udało nam się wykorzystać każdy krótki okres złagodzenia restrykcji pandemicznych do spotkania i pracy w „realu”. Cieszę się, że dość nieśmiałe osoby, które się do nas zgłosiły, nawiązały tu trwałe znajomości, utrzymują ze sobą kontakt i chcą z nami współpracować przy kolejnych projektach. Jestem dumna z ich sumiennosci i zdyscyplinowania na pikniku w Powsinie.

Pomysł

Młodzi wolontariusze wspierają bibliotekarzy w wyborze książek oraz ich promocji

Miejsce

Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Mokotów; Multimedialna Biblioteka dla Dzieci i Młodzieży nr XXXI

Koordinator/ka

Zuzanna Mrozik

Opis

Wolontariusze utworzyli „Młodzieżową Radę Tytułową” – we współpracy z bibliotekarką przygotowali listę książek do zakupu, nakręcili filmiki promujące czytelnictwo albo reklamujące spotkania autorskie, które odbywały się w placówce. Dzięki temu księgozbiór biblioteczny powiększył się o pozycje odpowiadające potrzebom, aktualnym zainteresowaniom młodych użytkowników biblioteki. Młodzi ludzie zyskali wpływ na ofertę biblioteki, czuli się słuchani i stali się współtwórcami biblioteki.

Młodzi wolontariusze stworzyli miniprojekt „Słup recenzent”. Jego celem było eksponowanie na terenie dzielnicy recenzji promujących nowe książki zakupione do biblioteki. Wolontariusze byli autorami recenzji oraz dbali o umieszczanie słupa w różnych miejscach dzielnicy.

Pomysł

Młodzi wolontariusze prowadzą kampanię czytelnictwa w mediach społecznościowych

Miejsce

Biblioteka Publiczna im. W. J. Grabskiego w Dzielnicy Ursus

Koordinator/ka

Karolina Wielińska

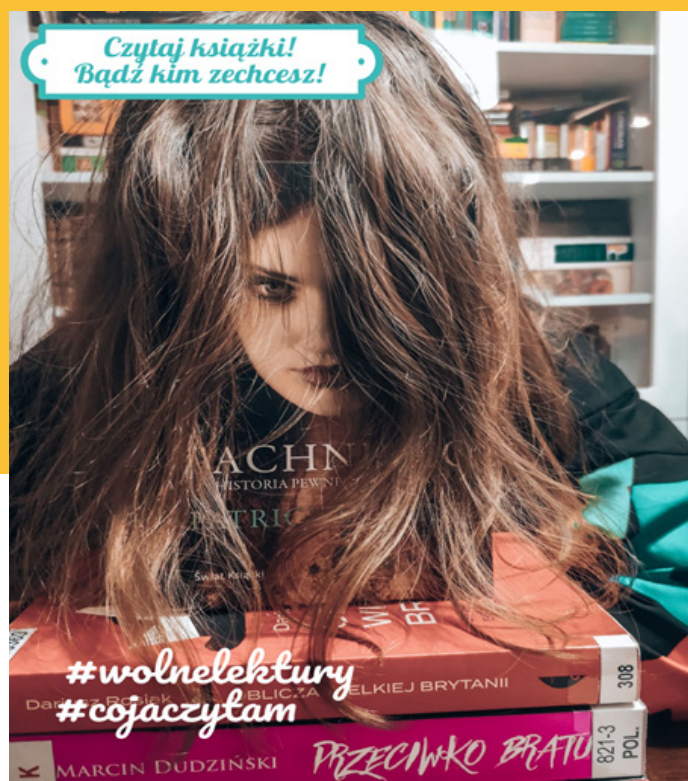

Opis

W ramach kampanii promocyjnej na Facebooku „Czytaj książki! Bądź kim zechcesz!” młodzi wolontariusze tworzyli zdjęcia i posty zachęcające do czytania wybranych przez nich książek.

O projekcie tak mówi koordynatorka wolontariatu:

Najnowszą „produkcją” naszego wolontariatu, w którą wciągamy kolejne osoby, jest internetowa kampania promująca czytelnictwo wśród młodzieży „Czytaj książki! Bądź kim zechcesz!”, która w przeciągu niespełna dwóch tygodni zebrała blisko 9300 odsłon na Facebooku. Kampania właściwa już się zakończyła, ale wciąż otrzymujemy zdjęcia, które pojawiają się na naszym profilu. Kampania miała być też próbą odpowiedzi na pytanie, które padło podczas spotkań w ramach Programu – czy wolontariat wpływa na czytelnictwo w bibliotekach? I jak się okazuje – wpływać może.

Pomysł

Młodzi wolontariusze i Narodowe Czytanie 2020

Miejsce

Biblioteka Publiczna im. W. J. Grabskiego w Dzielnicy Ursus

Koordinator/ka

Karolina Wielińska

Opis

Wolontariusze współtworzyli internetowy flash mob „Balladyna”. Wydarzenie było prowadzone w sieci, a jego celem było przyciągnięcie fanów literatury autora „Balladyny”. Wolontariusze brali udział w produkcji nagrań do wspólnego filmu wyemitowanego 5 września, jako promocja czytelnictwa i upowszechnianie akcji Narodowego Czytania.

Jak relacjonuje koordynatorka wolontariatu:

Jego [flah moba] finał i efekt mieliśmy okazję podziwiać podczas Narodowego Czytania 2020, a który przeszedł nasze najśmielsze oczekiwania, angażując kolejne osoby do udziału. Forma, treść i pomysły na realizację zadania są prawdziwym powodem do dumy.

Pomysł

NASTOLETNIM GŁOSEM. Młodzi wolontariusze prowadzą młodzieżowy blog biblioteczny

Miejsce

Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Białołęka, Wypożyczalnia nr 124 „Zielona”

Koordinator/ka

Dorota Dziedzic

Opis

Młodzieżowi wolontariusze zaangażowali się w tworzenie treści na biblioteczny blog. Powstała specjalnie dedykowana tym działaniom zakładka: „NASTOLETNIM GŁOSEM”. <https://zielona124.blogspot.com/p/nastoletnim-gosem.html> Zamieszczono w niej teksty napisane przez młodzież na interesujące ich tematy.

Koordinator/ka wolontariatu tak opisuje działanie:

Tutaj zamieszczamy treści, którymi nastolatki chcą się z nami podzielić, a wbrew pozorom i wszelkiej otwartości, jaką się cechują młodzi ludzie – to jest bardzo trudne. Początkowo każdy z nich traktuje to jak wypracowanie do szkoły – napisać, skopiować, odbębnić. Naszym zadaniem jest uświadomienie im, że to nie tak – to ma być ich. Ich przemyślenia, ich problemy, ich zainteresowania. Po półrocznym okresie pracy w tym zakresie wydaje mi się, że jesteśmy na dobrej drodze. Na blogu mamy kilka wartościowych postów, piszą się kolejne fajne treści, dwóch chłopców wymyśliło, że będą zamieszczać tam krótkie filmiki dla swoich kolegów.

NASTOLETNIM GŁOSEM

Nastoletnim
głosem

Co roku w pracy wspiera nas grupa młodych ludzi, przeważnie uczniów 7-8 klas szkół podstawowych (wcześniej ostatnich klas gimnazjów). Przed pandemią pomagali nam w przygotowywaniu materiałów do zajęć z dziećmi, a także przy organizacji i prowadzeniu różnego rodzaju wydarzeń/warsztatów, przedstawień, zajmowali się też codziennymi bibliotecznymi pracami jak rozkładanie książek na półkach, sprawdzanie porządku alfabetycznego itd.

Pomysł

Młodzi wolontariusze towarzyszą bibliotekarzom w codziennej pracy

Miejsce

Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Targówek, Wypożyczalnia dla Dorosłych i Młodzieży nr 98

Koordinator/ka

Katarzyna Matuszewska

Opis

Bibliotekarki zaprosiły młodych ludzi do kilkumiesięcznego wolontariatu. Placówka jest raczej nieduża, więc jednocześnie tylko dwie osoby odbywały wolontariat stacjonarny. Zadaniem wolontariuszy było towarzyszenie bibliotekarzom w codziennej pracy. Podejmowali oni takie zadania, jak.:

- przygotowanie prezentacji multimedialnej pt. „Biblioteka w filmie” wyświetlonej podczas Nocy Bibliotek 2019;
- dostarczanie starszym osobom książek do domu;
- przygotowanie materiałów do zajęć z dziećmi;
- przygotowywanie wystawek;
- porządkowanie księgozbioru, ustawianie książek na półkach,
- zaprojektowanie i umieszczenie napisów informacyjnych na regałach,
- pomoc przy ubytkowaniu księgozbioru,
- udział w imprezach plenerowych biblioteki;
- pomoc w wyborze książek do zakupu dla młodzieży.

Współpracę z wolontariuszami koordynatorka podsumowuje w następujący sposób:

Cieszymy się, że przyjmując młodych Wolontariuszy do biblioteki, otrzymujemy przywilej budowy postaw obywatelskich oraz wpływania na rozwój tych dzieci, które kiedyś wejdą na rynek pracy z pozytywnym bagażem doświadczeń nabytych w pracy z nami. Nie wyobrażamy sobie biblioteki bez naszych młodych przyjaciół. Dzięki ich obecności nasza praca nabrała nowej jakości.

Pomysł

Młodzi piszą recenzje książek i publikują je na bibliotecznym profilu na Facebooku

Miejsce

Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Śródmieście, Biblioteka dla Dzieci i Młodzieży nr 44

Koordinator/ka

Monika Misztal-Szlaska, Agnieszka Bogulak

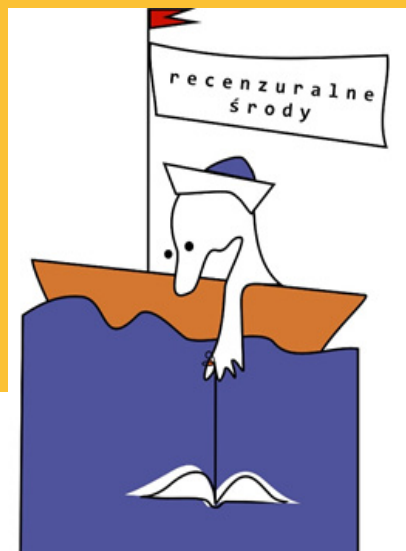
Opis

Bibliotekarki zaprosiły młodych wolontariuszy do promowania książek wśród swoich rówieśników w mediach społecznościowych. Do pisania recenzji zgłosiło się ponad 39 osób. Zebrane recenzje zostały opublikowane w ramach cyklu „Recenzuralne Środy”. Recenzje można śledzić na FB: <https://www.facebook.com/biblioteka.srodmiescie> oraz na stronie biblioteki: <http://www.biblioteka.waw.pl/index.php/component/content/article/7792.html>

Bibliotekarki sformułowały następujące zaproszenie do przyszłych wolontariuszy:

Drogie Czytelniczki, Drodzy Czytelnicy!

To dziś! Z wielką radością i dumą ruszamy z naszym nowym projektem! Zebraliśmy wspaniały zespół fantastycznych Wolontariuszy, którzy – bez owijania w bawełnę – powiedzą Wam, co warto przeczytać, a czego nie. Od dawna zbieramy już ich polecenia i będziemy je prezentować w cyklu Recenzuralne Środy. A że środa to najlepszy dzień tygodnia (parafrazując klasyka – ni to wtorek, ni to czwartek), postanowiliśmy do końca roku mieć środy codziennie! Codziennie więc dostaniecie od naszych dzielnych Wolontariuszy świeżutką recenzję!

Pomysł

Młodzi wolontariusze budują z dziećmi

Miejsce

Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Bemowo;
Punkt Biblioteczny nr 141, Czytelnia nr XVII

Koordinator/ka

Danuta Banaszczak, Maciej Borowski-Komenda, Anna Skrobisz

Opis

Dzięki współpracy z pobliską szkołą do zespołu biblioteki dołączyli wolontariusze, by poprowadzić zajęcia dla najmłodszych użytkowników. Jednym z najważniejszych zadań bibliotek publicznych jest umożliwienie spędzania wolnego czasu w sposób kreatywny. Dlatego młodzi wolontariusze i wolontariuszki budowali klockami z młodszymi podopiecznymi. Zabawa dla wszystkich!

Pomysł

Biblioteka – przestrzeń działań społecznych

Miejsce

Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Wawer

Koordinator/ka

Marcin Świdorski, Bartłomiej Cieślak

Opis

W roku 2020 ponad 160 wolontariuszy młodzieżowych zaangażowało się w działania będące odpowiedzią na pandemię. Akcja zaktywizowała całe wawerskie rodziny.

Wolontariat młodych ludzi obejmował m.in.:

- wyszywanie maseczek;
- robienie zakupów dla seniora;
- rozwożenie paczek z żywnością do najbardziej potrzebujących.

Wawerski Wolontariat Biblioteczny tworzony jest z myślą o dużej grupie młodych ludzi. Założeniem jego koordinatorów jest zachęcanie młodzieży do pojawiania się w bibliotece, poprzez różnorodne działania wolontariackie. Wolontariat jest bowiem dla wielu osób pierwszym kontaktem z biblioteką.

Pomysł

Poradnia cyfrowej pomocy

Miejsce

Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Mokotów;
Wypożyczalnia nr 125

Koordinator/ka

Magdalena Zakrzewska

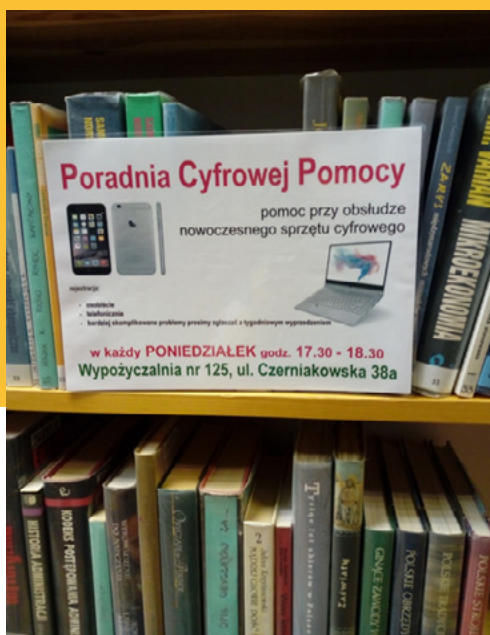

Opis

Biblioteka z pomocą wolontariuszy zorganizowała tzw. Poradnię Cyfrowej Pomocy, której celem była pomoc techniczna (cyfrowa i internetowa) osobom, które tego potrzebują, szczególnie seniorom. Gdy tak wiele działań przeniosło się do sfery wirtualnej, ten pomysł na działania wolontariuszy wydawał się użytkownikom biblioteki szczególnie potrzebny.

Koordinatorka wolontariatu relacjonuje:

W 2020 roku naszym zdecydowanie najlepszym pomysłem było uruchomienie tzw. Poradni Cyfrowej Pomocy. Wolontariusz uczył seniorów obsługi laptopa, smartfona, aparatu cyfrowego itp. Mimo że wolontariusz był bardzo młody (miał 16 lat), był bardzo kontaktowy, otwarty, cierpliwy. Seniorzy chętnie przychodzili do niego, zapisy były nieraz na kilka tygodni do przodu.

Pomysł

Nauka angielskiego na Zoomie

Miejsce

Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Ochota; Biblioteka „Przystanek Książka”

Koordinator/ka

Katarzyna Urbanowicz, Agnieszka Rasala

Opis

W tej bibliotece konwersatoria angielskie prowadzone przez wolontariuszy były stałym i cenionym przez użytkowników elementem oferty. W pandemii udało się je przenieść do przestrzeni wirtualnej.

Jak pisze koordynatorka wolontariatu:

Jesteśmy dumni z naszych wolontariuszy, którzy podjęli się działań online i wyrazili zainteresowanie w przełożeniu oferty do strefy online. Wspólnie wypracowujemy (nadal testujemy, tworzymy, zmieniamy, jesteśmy uważni i dzielimy się spostrzeżeniami) ofertę konwersatoriów w języku angielskim.

Pomysł

Młode wolontariuszki prowadzą zajęcia z języka angielskiego

Miejsce

Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Wilanów

Koordinator/ka

Zefiryna Moryc

Opis

Wolontariuszki prowadziły zajęcia z języka angielskiego „Read and learn” dla młodszych dzieci.

Koordinatorka wolontariatu pisze:

Cieszymy się bardzo z liczby chętnej młodzieży, która zgłasza się do pracy wolontariackiej zarówno w Bibliotece Głównej przy ul. Kolegiackiej 3, jak również w filiach (Wypożyczalni 133 i 137) oraz ich zaangażowania, w szczególności z osób, które są wolontariuszami od dwóch lat. Mamy nadzieję, że jest to wynik zadomowienia się w naszej bibliotece. Istotne jest też, że wolontariusze wychodzą z własną inicjatywą, ewoluują i sami proponują nowe zadania, których mogą się podjąć (korepetycje, zajęcia z angielskiego). Ważne jest, że pracownicy są przyzwyczajeni do obecności wolontariuszy, których praca jest widoczna i zauważalna, nie tylko przez sam zespół biblioteczny, ale również czytelników. Włożony w naukę młodzieży trud uwidacznia się w płynnym poruszaniu się przez nich po zasobach bibliotecznych i w zazwyczaj dobrze wykonanych zadaniach.

Pomysł

Młodzi wolontariusze z sąsiedztwa wspierają bibliotekę

Miejsce

Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Praga-Północ; Wypożyczalnia dla Dorosłych i Młodzieży nr 6

Koordinator/ka

Agnieszka Głowińska

Opis

Koordinatorka wolontariatu zaprosiła do włączenia się w działania biblioteki młodych ludzi, którzy mieszkali w okolicy placówki, a niekoniecznie uznawali się za czytelników. Młodzi ludzie zaangażowali się w pomoc w pracach bibliotecznych, spotkaniach klubu gier planszowych, roznoszenie ulotek informacyjnych, pomagali przy organizowaniu imprez oraz przy przygotowaniu materiałów do przeprowadzenia zajęć i warsztatów z dziećmi.

Dzięki temu zaproszeniu i rozpoczęciu wolontariatu w bibliotece wielu z nich uwierzyło, że biblioteka nie jest tylko instytucją kultury wysokiej, przeznaczoną dla znawców literatury, ale że jest w niej miejsce dla każdego i każda pomoc jest cenna.

Pomysł

Kurs komputerowy dla seniorów prowadzony przez młodych wolontariuszy

Miejsce

Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Wawer

Koordinator/ka

Marcin Świdorski, Bartłomiej Cieślak

Opis

Ważnym działaniem dla społeczności lokalnej był kurs komputerowy, czyli cykliczne spotkania z udziałem seniorów, którzy chcieli nauczyć się podstaw obsługi komputera. Kurs prowadzony był przez młodych ludzi w bibliotece.

Dzięki temu oferta edukacyjna biblioteki została wzbogacona, tworzyły się więzi międzypokoleniowe, starsi użytkownicy zyskali praktyczną i potrzebną im wiedzę, a młodzi ludzie czuli się potrzebni.

Pomysł

Wolontariusze na co dzień w bibliotece

Miejsce

Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Praga-Północ; Wypożyczalnia nr 102

Koordinator/ka

Żaneta Osiakowska

Opis

W Wypożyczalni nr 102 wolontariusze wykonywali wiele różnych działań, m.in. pomagali w organizacji warsztatów i czytali młodszym dzieciom. Wolontariusze i wolontariuszki pomagali także w codziennym działaniu biblioteki (np. ubytкуюąc książki), dzięki czemu czuli się współodpowiedzialni za jej działanie i chcieli działać na jej korzyść.

W tej niedużej lokalnej bibliotece drzwi zwykle są szeroko otwarte. Mieszkańcy, idąc do swoich mieszkań, mijają usytuowaną na parterze placówkę. Koordynatorka wolontariatu bardzo serdecznie zaprasza każdego i ma silne przekonanie, że każdy może być częścią tej biblioteki.

Pomysł

Młodzi czytają młodszym

Miejsce

Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Mokotów; Wypożyczalnia nr 125

Koordinator/ka

Magdalena Zakrzewska

Opis

Wolontariuszka czytała młodszym dzieciom książki. Biblioteka zakupiła dywany i pufy, z których dzieci chętnie korzystają. To działanie przynosiło radość i wolontariuszkom, i dzieciom – słuchaczom.

Koordinatorka wolontariatu pisze:

Zdecydowanie dobrym pomysłem było zorganizowanie „Czytania na dywanie”. Nasza wolontariuszka czyta dzieciom. Kupiliśmy dywan i pufy, które dzieciaki uwielbiają. Tematykę lektur staramy się dobierać do wieku dzieci oraz do pory roku czy aktualnych wydarzeń. Na najbliższym „Czytaniu” będziemy czytać o zwierzętach w schronisku, o przywiązaniu i miłości czworonogów.

Pomysł

Semestr lekcji angielskiego dla dzieci

Miejsce

Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Wesoła; Filia nr 2 – Zielona

Koordinator/ka

Joanna Gaładyk

Opis

Wolontariusze przeprowadzili profesjonalne zajęcia, które bardzo wzbogaciły ofertę biblioteki. Jedna z wolontariuszek podjęła się prowadzenia lekcji z języka angielskiego dla dzieci i przez cały semestr tworzyła scenariusze oraz materiały na zajęcia. Dzięki temu oferta biblioteki została wzbogacona o systematyczne i prowadzone z dużym zaangażowaniem zajęcia.

Prócz tego działania wolontariusze w tej bibliotece brali udział w akcjach: Lato w Bibliotece, Odjazdowy Bibliotekarz, pomagali w pracach wewnętrznych, przy organizacji wystaw, co tydzień wspierali bibliotekarzy na Wieczorze Bajek Czytanych.

Pomysł

Młodzi wolontariusze promują bibliotekę wśród swoich rówieśników

Miejsce

Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Targówek; Biblioteka dla Dzieci i Młodzieży nr 52

Koordinator/ka

Agnieszka Ryżko

Opis

Wolontariusze podejmowali w bibliotece różnorodne działania, jednym z ważniejszych było promowanie biblioteki w czasie imprez plenerowych. Bibliotekarze zauważyli, że młodzi wolontariusze mogą być świetnymi i wiarygodnymi ambasadorami biblioteki wśród młodzieży.

Koordinatorka wolontariatu mówi:

W naszej bibliotece wolontariusze zostali zauważeni przez czytelników, którzy przyjęli ich życzliwie i z zainteresowaniem. Dowody sympatii od innych pomogły wolontariuszom poczuć się dobrze w naszej placówce. Jako pracownicy biblioteki staramy się lepiej poznać naszych wolontariuszy, rozmawiać z nimi i dopasować zadania do ich predyspozycji.

Pomysł

Wielu młodych wolontariuszy to dużo energii w bibliotece!

Miejsce

Biblioteka Publiczna im. W. J. Grabskiego w Dzielnicy Ursus

Koordinator/ka

Olga Głowacka

Opis

Koordinatorka rozwijała wolontariat młodzieżowy w sieci dzielnicowych placówek bibliotecznych. Wiele z placówek przyjęło młodych czytelników i powierzyło im różnorodne działania. Młodzi ludzie m.in robili kartki świąteczne dla Dyskusyjnego Klubu Książki, brali udział w organizowanych przez bibliotekę warsztatach, wykorzystywali swoją kreatywność w pracy z młodym czytelnikiem.

Koordinatorka pisze:

Nasi wolontariusze to w większości młodzież. Jesteśmy bardzo zadowoleni ze współpracy z nimi, ponieważ pomimo młodego wieku i walki „o punkty” pokazali się z jak najlepszej strony. Sumiennie wykonywali powierzone im obowiązki, pomagali w zajęciach i na piknikach organizowanych przez bibliotekę.

Dzięki temu biblioteka stała się dużo bardziej otwarta na młodych czytelników, a ci poczuli się współtwórcami działań bibliotecznych, a nie tylko odbiorcami.

Pomysł

Wolontariusze eksperci prowadzą spotkania tematyczne

Miejsce

Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Śródmieście,
Czytelnia Naukowa nr VII

Koordinator/ka

Krystyna Chwazik, Maciej Klimaczak

Opis

W przestrzeni „Pod regałami”, będącej miejscem spotkań czytelni naukowej, regularnie spotykał się klub 5+, czyli grupa seniorów i senierek, którzy byli zainteresowani spędzaniem wspólnego czasu oraz poszerzaniem swoich zainteresowań z różnych dziedzin wiedzy. Koordynatorka wolontariatu stworzyła program wolontariatu eksperckiego – wykłady i dyskusje prowadzili za każdym razem inni wolontariusze. Dzięki temu stali bywalcy biblioteki – członkowie klubu 5+ mogli cieszyć się spotkaniami z uznanymi ekspertami.

Pomysł

Nauka różnych języków obcych w bibliotece

Miejsce

Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Praga-Południe; Wypożyczalnia dla Dorosłych i Młodzieży nr 78

Koordinator/ka

Monika Pacek

Opis

Wolontariusze wzbogacili ofertę biblioteki o zajęcia rozwijające umiejętności posługiwania się różnymi językami obcymi. Dzięki temu biblioteka stała się miejscem spotkań wielokulturowych i miejscem nauki prowadzonej w ciekawy sposób.

Jak mówi koordynatorka wolontariatu:

Jestem dumna z rozwiniętego w mojej bibliotece wolontariatu językowego. Widzę, że działa i przynosi efekty. Ludzie przychodzą, pytają się, chcą więcej. Wolontariat z języka szwedzkiego rozpoczął tę działalność. Kręci się dalej, bo przychodzą nowi chętni do nauki. Włoski i rosyjski na chwilę obecną nie doczekał się reaktywacji, ale po Nowym Roku może się uda. Działają korepetycje z języka angielskiego oraz języka niemieckiego.

Pomysł

Rozwój osobisty z książką

Miejsce

Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Ursynów;
Ursynoteka – Muzeum

Koordinator/ka

Donuta Polańska

Opis

Dzięki aktywności jednej z wolontariuszek użytkownicy biblioteki mieli szansę wziąć udział w bezpłatnych zajęciach rozwoju osobistego w ramach cyklu spotkań związanych z książką

i prowadzonych przez wolontariuszkę (Certyfikowanego Coacha ICF). „Strefa rozwoju z książką” obejmowała różne tematy z zakresu rozwoju osobistego i relacji międzyludzkich, miała formę warsztatów i cieszyła się ogromnym zainteresowaniem. Przykładowe tematy spotkań: „Wewnętrzny krytyk, czyli jak przestać w sobie wątpić?”, „Jak stawiać granice innym ludziom i dlaczego to takie ważne?”

Pomysł

Młodzi wolontariusze tworzą Dyskusyjny Klub Książki

Miejsce

Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Ursynów;
Biblioteka dla Dzieci i Młodzieży nr 37 „Spokoteka”

Koordinator/ka

Danuta Polańska

Opis

Jedna z młodych wolontariuszek zachęciła grupę nastolatków do regularnych spotkań i dyskusji wokół książek dla młodzieży oraz utworzenia Młodzieżowego Dyskusyjnego Klubu Książki w „Spokotece”.

To ciekawy przykład, jak młodzi ludzie mogą stanowić znaczące wsparcie dla bibliotekarzy w tworzeniu oferty dla młodych użytkowników. Przystają oni być jedynie odbiorcami oferty, którą przygotowują w pełni bibliotekarze, ale stają się także współodpowiedzialni za program, rekrutację uczestników czy prowadzenie spotkań.

Pomysł

Psychologia w bibliotece

Miejsce

Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Ochota;
Biblioteka „Przystanek Książka”

Koordinator/ka

Katarzyna Urbanowicz

Opis

Program biblioteki został wzbogacony o spotkania z dziedziny psychologii. Wolontariuszki – studentki Wyższej Szkoły Menedżerskiej w Warszawie prowadziły wykłady z psychologii. Same zaproponowały tematy wykładów, pozyskały prelegentów do współpracy i wypromowały wykłady w sieci.

Jak mówi koordynatorka wolontariatu:

Są bardzo zaangażowane w budowanie własnego projektu. Wykłady cieszą się zainteresowaniem użytkowników, a my możemy obserwować i współuczestniczyć w satysfakcji, jaka im towarzyszy.

Pomysł

Warsztaty ilustracji

Miejsce
Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Ochota; Biblioteka „Pod Skrzydłami”

Koordinator/ka
Michał Witak

Opis
Wolontariuszka prowadziła warsztaty ilustracji baśniowej według własnego pomysłu, dobierała teksty, muzykę i technikę oraz brała udział w rekrutacji uczestników.

Koordinator wolontariatu tak opisuje swoje wrażenia ze współpracy z wolontariuszką:

Największą satysfakcją jest dla mnie obserwowanie grupy, która zawiązała się wokół autorskich warsztatów naszej wolontariuszki. Widzę, jak ta grupa się ze sobą zgrywa, jak uczestnicy zaczynają czuć się w naszej bibliotece swobodnie, jak sama prowadząca przekonuje się z każdym kolejnym spotkaniem, że to, co robi, jest wartościowe. A przypomnę, że wszystko zaczęło się od luźno złożonej propozycji naszej czytelniczki, „że ma trochę wolnego czasu i chciałaby go wykorzystać na pracę w bibliotece”. Grupa organizuje się teraz sama, określa swoje potrzeby, prowadząca złapała wiatr w żagle i tylko ukierunkowuje zadania, a moim zadaniem jest nie przeszkadzać.

Pomysł

Wolontariusze prowadzą warsztaty rękodzieła

Miejsce

Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Ochota, Wypożyczalnia Książek Naukowych

Koordinator/ka

Renata Stojek

Opis

Wolontariusze przygotowali i współprowadzili cykl warsztatów rękodzielniczych „Z rękodziełem za pan brat”, m.in.:

- warsztaty decoupage;
- warsztaty z szydełkowania;
- warsztaty robienia bransoletek Kumihimo;
- warsztaty robienia bransoletek koralikowych;
- warsztaty robienia bombek i wieńców świątecznych;
- warsztaty: „zabawka dla pupila” z wykorzystaniem materiałów z recyklingu.

Pomysł

Seniorzy animują działania w bibliotece

Miejsce

Biblioteka Publiczna w Dzielnicy Ochota; Biblioteka „Przy Baley”

Koordinator/ka

Agnieszka Dubielecka

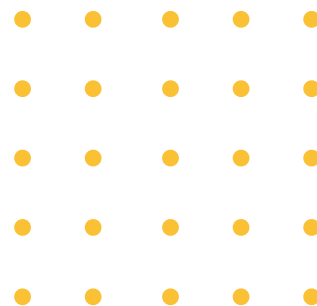
Opis

W bibliotece działał od ponad dwóch lat Klub Inicjatyw Sąsiedzkich – KIS(s). Spotkania odbywały się co poniedziałek, w godzinach 16.00–18.00 i były animowane przez cztery seniorki – wolontariuszki. Klubowicze rozwijali swoje pasje, uczyli się nowych rzeczy, wymieniali doświadczeniami. Starali się też aktywnie uczestniczyć w życiu biblioteki – pomagali w organizacji i brali udział w imprezach bibliotecznych, np. Podwórkowa Gwiazdka czy Dzień Sąsiada.

Jak mówi koordynatorka wolontariatu:

Działaniem, z którego jesteśmy szczególnie dumni, jest Klub Inicjatyw Sąsiedzkich – KIS(s). Jesteśmy bardzo dumni z naszych wolontariuszek, z ich zaangażowania, chęci działania, współpracy.

Zdjęcia umieszczone w publikacji otrzymano od bibliotek biorących udział w Programie rozwoju wolontariatu w bibliotekach publicznych m.st. Warszawy.

Tekst:

Olga Napiontek, Fundacja Civis Polonus
we współpracy z Zespołem Rozwoju
Wolontariatu Centrum Komunikacji Społecznej
Urzędu m.st. Warszawy oraz uczestnikami
Programu rozwoju wolontariatu w bibliotekach
publicznych m.st. Warszawy

Opracowanie graficzne, skład i łamanie: Stowarzyszenie „Z Siedzibą w Warszawie”

Publikacja powstała w ramach „Programu rozwoju wolontariatu w bibliotekach publicznych m.st. Warszawy”

Strona Fundacji Civis Polonus:
www.civicpolonus.org.pl

Strona projektu „Ochotnicy warszawscy”:
www.ochotnicy.waw.pl

Utwór jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa 4.0 Międzynarodowe.

Warszawa 2020

